

погледи-мислења-дилеми

Надица ЈОВАНОВИЌ-СИМИЌ, Славица ГОЛУБОВИЌ

**ПРОЦЕНА НА КОМУНИКАТИВНОТО ОДНЕСУВАЊЕ КАКО ОСНОВА ЗА
ДИЈАГНОСТИКАТА И ПЛАНИРАЊЕТО НА ТРЕТМАНОТ НА
НАРУШУВАЊЕТО НА КОМУНИКАЦИЈАТА КАЈ ДЕЦАТА СО АУТИЗАМ**

Процената на комуникативното однесување е од клучно значење за добрата дијагностика на нарушувањето на вербалната комуникација кај аутизмот. Со оглед што мал број на деца со аутизам го достигнуаат третото ниво на комуникација (јазично ниво), точната процена на комуникативното однесување, е значајна од две причини:

- укажува на кое ниво на комуникација се наоѓа детето;
- укажува на можните модели во третманот што е потребно да се применат за подобрување на комуникативниот статус на детето.

Независно од тоа дали процената на комуникацијата се врши низ формална процедура (стандардизирани тестови, развојна скала, структурални интервјуа) или неформална процедура (опсервации на комуникативното однесување), нивниот најдобар елемент е со процена на говорно-јазичното однесување кое пак е блиску поврзано со социјално интерактивно однесување. Ваквите два објективни наоди покрај јазично-когнитивното однесување даваат најдобра слика на состојбата на комуникацијата кај аутизмот.

Постојат неколку елементи на комуникативно однесување што се проценуваат, а тоа се:

- комуникативната потреба;
- разбирањето на јазикот;
- комуникативната намера;
- социјално-интерактивното однесување.

Согледувањето на **комуникативната компетенција** на децата со аутизам мора да се базира врз *фокусирање на функционалните способности*. Тоа се оние способности што претставуваат основа за самостоен и квалитетен живот. Во идеален случај, тоа се оние способности што овозможуваат пројавување на личните предности, донесувањето на одлуките, правењето планови за планирање на активности и активно учествување во општествената *интеркомуникативна размена*. Главно се применуваат два начина за определување на специфичните комуникативни потреби:

- *Со набљудување на лицата во типичното окружување менувајќи ги комуникативните партнери*
- *Со добивањето на информации од блиски луѓе, од лицата чие комуникативно однесување го набљудувате (родители, старатели, браќа, сестри, терапевти) за можните окружувања во кои лицето се наоѓа надвор од она во кое е набљудувано како и за моменталните извори на фрустрација поради комуникативното окружување.*

Процената за разбирањето на јазикот е еден од најголемите и најважни извори во работата со лицата со аутизам. Причината за тоа е неконзистентноста на одговорите на јазичната стимулација што е типична за аутизмот. Се смета дека тоа може да биде последица од недостаток на мотивација за одговарање, за проблемите за вклучување во средината со мноштво стимулации или недостатокот на разбирање на јазикот. Некои лица со аутизам развиваат металингвистички начин на предупредување со што бараат објаснување и така укажуваат дека не разбираат, вклучувајќи многу софистицирани нивоа на лингвистичка компетенција. Други лица пак развиваат коректни софистицирани нелингвистички стратегии за разбирање и можат лажно да изгледаат компетентни во лингвистичкото разбирање. Во сообразност со тоа треба да се имаат предвид обете формалната и неформалната процедура за проценка на комуникативното однесување. Во секој случај, резултатите на процената секогаш треба да бидат втемелени врз основа на мострата на неконзистентното одговарање што е забележано кај определени лица.

Ако не најзначаен туку не помалку важен елемент во комуникативното однесување е *комуникативната намера*. Комуникативната намера се дефинира како способност на употребата на експресивни сигнали по однапред планиран ред со цел влијаење врз однесувањето на другите. Процената на некомуникативната намера треба да резултира во добивањето на три видови информации:

- *варијанти на функционирањето или на пројавувањето на намерите;*
- *ниво на комуникативните намери поврзани со специфични функции;*
- *варијанти на комуникативните начини употребени за изразување на намерите.*

Некои лица, најчесто мали деца или оние со сериозни когнитивни оштетувања, не покажуваат ниту еден вид на однесување што ги искажува комуникативната намера. Кај тие случаи, однесувањата што можат да ѝ служат на комуникативната функција се базираат врз толкувањето на други лица во оние комуникации што е во прашање комуникативната намера и тие секогаш може да се документираат. На пример, визуелното водено дофаќање на малото дете што е протолкувано како молба може да овозможи плоден контекст за развој на однесувањето со целната молба.

- *Постојат три општи функционални категории во провербалното комуникативно однесување кај децата со нормален развој:*
- *регулација на однесувањето;*

- *социјална интеракција;*
- *обраќање на вниманието.*

Процентот на нивото на пројавување на регулацијата на однесувањето е важна за планирање на третманот и како следење на напредувањето на детето.

Постојат три нивоа на комуникативни намери.

Првото ниво ја вклучува договорачката комуникација што е ненамерна и нејазична. Тоа значи дека детето се уште не упатува сигнали на другите со намера да го афектира нивното однесување на однапред планиран начин. Меѓутоа, тоа може да биде сфатено како намера од другите, вклучувајќи ја вокализацијата како одговор на физиолошката состојба, ориентирањето на визуелните и аудитивните стимуланти од околината па дури и ненамерни форми на ехолалии.

Другото ниво на комуникативните намери, на договорните комуникации, ги вклучува оние лица што почнуваат да комуницираат со намера, низ невербалните и прелингвистичките значења. Двете поднивоа на комуникација примитивни и конвенционални, ја сочинуваат разликата меѓу овие кои употребуваат повеќе конвенционални договорни комуникативни сигнали. Примерите на примитивната неговорна комуникација ја вклучуваат физичката манипулација од секое друго лице и дел на синкретична вокализација (што ја разбираат само блиските лица). Примерите на конвенционалната гестовна комуникација ги вклучуваат конвенционалните гестови што искажуваат барање, давање и покажување, со мострите на вокализација. Некои форми на ехолалии, особено на задоцнети ехолалии, можат да бидат употребени да ја изразат комуникативната намера, а сепак да се сметаат за прелингвистичко однесување ако не постојат докази прелингвистичкото однесување да ја следи продукцијата. Дали ехолаличната продукција може со примитивната или со конвенционалната договорувачка комуникација, зависи од тоа колку се „читливи“ сигналите за другите лица.

Третото општо ниво, говорната комуникација, ги вклучува оние деца што го употребуваат или почнуваат да го употребуваат продуктивниот јазичен систем во комуникацијата (оралниот или знаковниот јазик) и јазичната лингвистичка комуникација ги диференцираат оние што се здобиле со јазичен речник од 5–10 зборови, но кои сè уште комуницираат превербално и оние што го употребуваат јазикот како основна комуникација и што се способни да продуцираат и да разбираат реченици од неколку зборови.

Само мал број деца со аутизам го совладуваат вистинскиот продуктивен јазик и високото когнитивно ниво на функционирање.

Неколку факти секогаш треба да се имаат на ум:

- *овие нивоа не се строго разграничени и тие треба да се земат како рамки што ги карактеризираат основните нивоа на експресивната комуникација;*

- *ехолаличниот говор може да се забележи на сите три нивоа и не треба неизоставно да се толкува како доказ на лингвистичка комуникативна компетенција;*
- *нивото на комуникативните намери може мошне да го варира пројавувањето на комуникативното функционирање.*

Рамките на комуникативното однесување на децата со аутизам може да се видат во табела 1.

Табела 1. Простирање на функционирањето по нивоата на комуникативното однесување

Ниво на комуникативните намери	Опис	Однесување
Прво ниво Активни неговорни (ненамерни)	Детето активно ја истражува околината. Не им упатува вокални или гестовни сигнали на другите Не забележува специфични општествени реакции на своето однесување. Нема знаци за лингвистичко разбирање.	Стереотипна манипулација со предметите Се ориентира кон визуелни и аудитивни стимулуси Детето може да биде немо или може да има различна вокализација неупатена кон другите Ако е детето ехолалично, вербална репетиција нема комуникативна намера (не фокусира ехо). Неконзистентно одговарање на говор на другите.
Второ ниво Примитивни неговорни (ненамерни)	Детето почнува да им праќа сигнали на другите и очекува специфичен одговор. Комуникативните однесувања се конкретни. Детето покажува некаква постојаност во сигналот однесување до постигнување на целта или може да стане фрустрирано ако не ја постигне целта. Ознака на нешто што може да изгледа како лингвистичка компетенција во контекстот на секојдневната рутина вклучувајќи го разбирањето на одделни зборови во контекстот.	Физичка манипулација со рацете на возрасните при изведувањето на специфични задачи. Префрлување на погледот меѓу возрасниот и целта. Физичко поместување на возрасните (туркање) како иницирање на акции (туркање од собата) Вокализацијата може да биде употребена при физичка манипулација Ако детето е ехолалично, вербалната репетиција може да биде употребена со намера и придружена со однесување морничава намера
Конвенционални неговорни (прелингвистички намерни)	Детето има јасен концепт на комуникацијата Детето употребува конвенционални и симболички гестовни и вокални значења да влијае врз однесувањето на другите и да добие специфичен одговор Прелингвистичките комуникативни сигнали се разбирливи на поширок круг луѓе Детето покажува голема постојаност иако комуникативните цели не се постигнати Расте лингвистичкото разбирање со можно користење на едноставни искази во врска со контекстот	Детето произведува постојано сигнали за да ја изрази намерата Сигналите можат да ги вклучат симболични гестови на покажување за барање, давање, покажување дури и пантомима Вокализацијата може да карактеризира повеќе конвенционални мостри на намера (протест, барање) Некои постојани фонетски форми можат да функционираат како "прототип на зборови" и можат да бидат употребени со значење, но само во определен контекст Ако е детето ехолалично, моменталната и задоцнета ехолалија може да биде употребена во поширок спектар на функции

<i>Трето ниво</i> Појавни говорни (намерни, појавно, лингвистички)	Детето почнува да покажува постојаност во употребата на лингвистичките форми во комуникацијата (зборови или знаци) Употребата на овие форми не е ограничена само на определени ситуациони контексти формите се конвенционални и со значење и разбирање Сепак некои конвенционални форми можат да бидат употребени на идиосинкратичен начин, вклучувајќи го “метафоричкиот начин” Гестовното, вокалното однесување и погледот можат да служат да ја објаснат намерата на детето и да го остават поголемиот дел на комуникативниот репертоар Детето покажува напредок во лингвистичкото разбирање на прости и едноставни повеќесложни искази во и надвор од моменталниот контекст	Детето употребува зборови или знаци спонтано за извршување на специфични цели (најмалку 5–10 различни зборови) Зборовите почнуваат да претставуваат класи или концепти, (“кекс”) се употребува за различни кекси во различни ситуации Ехоличните деца почнуваат со употреба на еден збор и/или покажуваат употреба на лингвистички правила во ехолична продукција Детето покажува поголема флексибилност во употребата на ехолична во сообразност со ситуацијата
Говорни (намерни, лингвистички)	Јазикот е примарен во преносот и примањето на информациите Лингвистичката експресија и перцепција ги надминуваат поранешните искази од неколку зборови, ја вклучува и на разбирање употребата на граматичките морфемии, на различните типови на едноставни реченици Постојана употреба на јазикот што се однесува на информации и на моменталните настани и останува проблемот во разбирањето на нелитературните форми на јазикот (идиоми, сарказмот, итн.), но нема значајни проблеми во рамките на познатите настани и на неапстрактните теми	Детето иницира и одговара на вербалната интеракција Исказите во основа се креативни, но постојат остатоци на ехолично однесување што укажува на недостаток на разбирање Детето прикажува примарни проблеми во употреба на јазикот, посебно учество во општествените конвенции и конверзации, улогата на слушател и продолжување по прекинет

На сите нивоа на комуникативна компетенција на процена на социјално–интерактивното однесување исто така е од есенцијално значење за планирањето на третманот. Аутистичните деца покажуваат оштетувања во социјално–интерактивното однесување без оглед на нивното интелектуално ниво. Досега не е јасно дали социјалното оштетување може да биде во многу нешта последица на недостаток на знаење на социјалните конвенции, пред едноставно да немаат волја за учество во социјалната интеракција.

Процентата го вклучува и обраќањето кон вниманието на детската стратегија на иницирање, модел на иницирање, одговор на туѓа иницијатива, употреба во поглед на комуникацијата, употреба на невербалните лингвистички стратегии (ако постојат) за одржување на интеракцијата или за повторување по комуникативниот прекин.

Задачата на овие процени е да ги утврдат факторите (било рецептивни или експресивни оштетувања) што можат да им придонесат било на комуникативната компетенција било на оштетувањето.

Процена на детските можности во рамките на општата процена на комуникативните потреби, комуникативната намера, разбирањето и на социјално–интерактивните способности и на стратегијата обезбедува вредни информации за успешноста и третманот на комуникативните проблеми.

ЛИТЕРАТУРА:

1. **Lapidus D.** Developing Communication and Language Skills in Autism. J Child Psychol 1984; 12: 209-226.
2. **Prizant BM, wetherby A.M.** International Communication Behavior of Children with Autism: Theoretical and Practical Issues. J Hum Commun Disord 1985; 13: 12-59.
3. **Dawson G, Galpert L.A.** Developmental Model for Facilitating the Social Behaviour of Autistic Children: in: Schopler E. Mesibou G., Social Behavior in Autism; New York: Plenum Press, 1996.
4. **Olley J.** Social Aspects of Communication in Children with Autism. New York Press, 1996.
5. **Kierman C.** The use of Nonverbal Communication Techniques with Autistic Individuals; Child Psycho Psychiatry, 1983.
6. **N.J. Simic.** Communication Assessment in Autism; The First Congress of Defectologists of Yugoslavia with International Participation; Abstarct book, Belgrade 1998.

Nadica JOVANOVIC-SIMIC, Slavica GOLUBOVIC

**EVALUATION OF THE COMMUNICATIVE BEHAVIOUR AS A BASE FOR
DIAGNOSIS AND TREATMENT PLANNING OF COMMUNICATIONAL
IMPAIRMENTS WITH CHILDREN WITH AUTISM**

Communicational impairments in the framework of the autism syndrome are considered as main ones for understanding the nature of autism, both for the planning and carrying out the efficient programme of treatment. (Every child with autism need an individual approach. Therefore it is very important to have precise evaluation of the communicative behavior of each child personally.

The evaluation procedure should be flexible enough to identify the individual differences and provide real information on the understanding of the language and the abilities for speech production, communicative and socio-interactive abilities, as well as the language-communicative abilities.